

लहानांपासून मोठ्यांपर्यंत सहज वापरता येणारे वाहन म्हणजे सायकल. पर्यावरण व आरोग्याच्या दृष्टीने हितकारक, कमी खर्चिक, वापरण्यात सहजता असलेली सायकल स्वतः आपली माहिती या पाठातून सांगत आहे. हा एक आत्मकथनात्मक पाठ आहे.

- खालील चित्रे पाहा. ज्या वाहनांनी तुम्ही प्रवास केला आहे, त्यापुढे दिलेल्या चौकटीत ✓ अशी खूण करा.

मी आहे सायकल! काही लोक मला दुचाकीही म्हणतात.

पेडलला साखळीची दंततबकडी बसवली; पण मला खरा वेग आला तो रबरी टायरमुळे. १८८७ साली जॉन बॉइड डनलॉप यांनी ते शोधून काढले होते. पहिली दोनशे वर्षे मी रखडत चालले; पण पुढची शंभर-दीडशे वर्षे मी कधी थांबले नाही.

माझा प्रचार-प्रसार आणि वापर खूप मोठ्या प्रमाणात झाला. जगातील असा एकही देश नाही, की जेथे माझा वापर होत नाही. लहान मुलांचे पहिले वाहन खेळण्यातला लाकडी घोडा असेल; पण दुसरे वाहन मीच आहे. आई-वडील आपल्या मुलांना सायकल हमखास आणून देतात. का माहित आहे? एक तर किंमत माफक आणि अपघाताची शक्यता एकदम कमी! तुम्ही त्यावरून पडलात तरी खरचटेल, थोडीशी

दुखापत होईल, अन् ती लगेच बरी होईल, मात्र तुम्ही त्यातून धडा शिकाल. एकदा का तुम्हांला आत्मविश्वास आला, की मग तुमची माझी संगत कायमची जुळते.

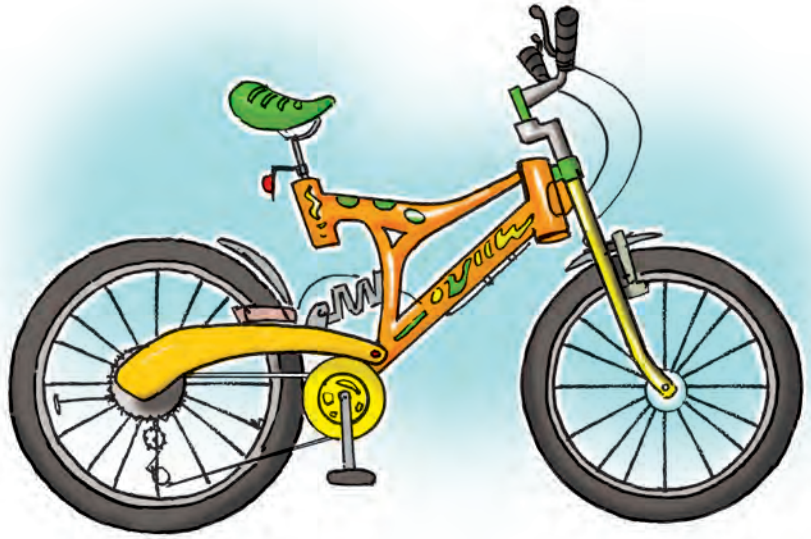
आई तुम्हांला म्हणते, 'जा दुकानातून साबण घेऊन ये.' तुम्ही कंटाळा करत नाही. मला बाहेर काढता अन् ट्रिंग ट्रिंग करत माझ्यावर स्वार होऊन दुकानात जाता. साबण आणता, कधी भाजीपाला, कधी आजोबांच्या औषधांच्या गोळ्या तर कधी दूध आणता. घरात मी असले, की अशी छोटी-मोठी कामे कशी पटापट होतात, नाही का?

कार-बाइक चालवायची असेल, तर त्यासाठी खास चालक परवाना काढावा लागतो. माझ्यासाठी त्याची मुळीच गरज नाही. लहान मुला-मुलींपासून आजी-आजोबांपर्यंत कोणीही मला चालवू शकतं अन् कधी आडरस्त्याला पंक्चर झालेच, तर मला हातांत धरून आणायला काही अवघड नाही, कारण मी आहे सडपातळ आणि हलकीफुलकी. कार आणि बाइकचा वेग माझ्यापेक्षा जास्त आहे हे मान्य. खूप लांब जायचं असेल किंवा काही तातडीचे काम असेल, तर त्यांचा वापर जरूर करावा; पण शाळेला, बाजाराला, ऑफिसला जायचं असेल तर एवढ्या वेगाची काय गरज? सरळ माझ्यावर स्वार व्हा आणि कमी अंतरावरचा प्रवास सुखद करा.

मी तुमच्यासाठी दोन दृष्टींनी लाभदायक आहे, वैयक्तिक आणि सामाजिक! कसे ते सांगते. हे पाहा, तुम्ही रोज मला नियमितपणे चालवलां तर तुम्हांला वेगळा व्यायाम करण्याची गरज पडणार नाही. घाम येईपर्यंत मला चालवल्यानं तुमची फुफ्फुसे अधिक कार्यक्षम होतात, मांसपेशी तंदुरुस्त राहतात. घाम निघाल्याने जादा मेद जळून जातो व प्रतिकारशक्ती वाढते आणि तुमच्या पायांचे स्नायू बळकट होतात. हा झाला आरोग्याचा फायदा. माझी किंमत तशी माफकच, त्यामुळे तुमचे पैसे

वाचतात. माझ्या दुरुस्तीचा खर्चही फार होत नाही. मला पेट्रोल, डिझेल लागत नाही. त्यातूनही पैसे वाचतात. शिवाय इंधन बचतही होते. माझ्यासाठी पार्किंगला फारशी अडचण येत नाही. या वैयक्तिक लाभांबरोबर मी सामाजिक व राष्ट्रीय लाभांनाही हातभार लावते. तो कसा हे ऐकायचंय? आपल्या देशाला पेट्रोल, डिझेल, रॉकेल परदेशातून विकत घ्यावे लागते, त्यामुळे आपले चलन परदेशात जाते. ते वाचवायला हवे.

वाहनांची संख्या वाढली, की वायू प्रदूषण वाढते. वाहतूक कोंडी होते. मोठ्या शहरात ह्या समस्या आता जीवघेण्या ठरत आहेत. तुम्ही सगळ्यांनी सावध व्हायला पाहिजे. पर्याय नसता तर गोष्ट वेगळी; पण मी आहे ना त्याला पर्याय! प्रदूषण टाळण्यासाठी वाहतूक क्षेत्रात माझा वापर जगभर होत आहे. पॅरिससारख्या अनेक शहरांत आज हजारो लोक आनंदाने माझा वापर करतात.

अरे हो, मी आता बरीच आधुनिक झालेय बरं. वेगवेगळ्या रूपांत मी तुम्हांला भेटू शकते. मुळातली मी बिनगिरची. आता मला गिरपण लागले. शर्यतीसाठी माझी बांधणी वेगळी असते अन् पर्यटनासाठी वेगळी. तुमची जशी आवड तशी करा माझी निवड! चला तर मग धूम ठोकूया!

शिक्षकांसाठी : विद्यार्थ्यांच्या अनुभवविश्वातील वस्तूवर आत्मकथनात्मक लेखन करण्यास विद्यार्थ्यांना प्रेरित करावे.

प्र. १. चार-पाच वाक्यांत उत्तरे लिहा.

- (अ) मुले सायकलचा वापर कशाकशासाठी करतात ?
 (आ) सायकल चालवणाऱ्याला वेगळा व्यायाम करण्याची गरज पडणार नाही असे का म्हटले आहे ?
 (इ) सायकलच्या रूपात कसा कसा बदल होत गेला ?

प्र. २. तुमच्या शब्दांत उत्तरे लिहा.

- (अ) आठवड्यातून एक दिवस स्वतःचे वाहन न वापरता, सार्वजनिक वाहनानेच प्रवास करायचा असे सर्वांनी ठरवले, तर कोणकोणते फायदे होतील ?
 (आ) तुमच्या कुटुंबातील, परिसरातील व्यक्तींनी सायकलचा वापर करावा यासाठी तुम्ही कोणकोणते प्रयत्न कराल ?

प्र. ३. खालील आकृतीत दिलेल्या मुद्द्यांप्रमाणे सायकल चालवण्याचे फायदे लिहा.

प्र. ४. सायकलचे निरीक्षण करा व तिच्या भागांची नावे लिहा.

प्र. ५. सायकल शिकताना तुम्हांला आलेले अनुभव आठ ते दहा वाक्यांत लिहा.

प्र. ६. संगणक तुमच्याशी बोलू लागला तर.... कल्पना करा व लिहा.

प्र. ७. सायकल व मोटारसायकल यांचा संवाद आठ ते दहा ओळींत लिहा.

खेळूया शब्दांशी.

(अ) खालील शब्दांचे अर्थ समजून घ्या.

- (अ) प्रचार व प्रसार (आ) विश्वास व आत्मविश्वास

(आ) खालील वाक्प्रचारांचा वाक्यांत उपयोग करा.

- (अ) रखडत चालणे (आ) धडा शिकणे (इ) हातभार लावणे

(इ) हलकीफुलकी म्हणजे खूप हलकी, तसे खालील शब्दांचे अर्थ लिहा.

- (अ) कधीमधी (इ) धामधूम (उ) साधेसुधे

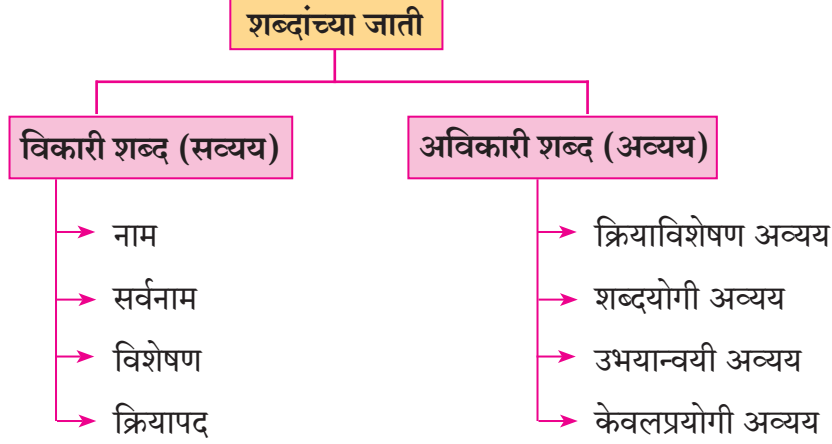
- (आ) अवतीभवती (ई) फेरफटका

(ई) 'आडरस्ता' यासारखे आणखी शब्द लिहा.

उपक्रम : तुमच्या गावातील सायकल दुरुस्ती करणाऱ्या व्यक्तीची भेट घ्या. सायकल दुरुस्तीच्या विविध कामांबाबत त्या व्यक्तीकडून माहिती मिळवा.

आपण समजून घेऊया.

वाक्य हे शब्दांचे बनलेले असते. शब्दांची कार्ये विविध असतात. त्यांच्या विविध कार्यांवरून त्यांना वेगवेगळी नावे देण्यात आली आहेत. त्यांना शब्दांच्या जाती म्हणतात. वाक्य होण्यासाठी शब्दांच्या रूपात आपण कधी कधी बदल करतो. काही शब्दांच्या रूपात बदल होतो, तर काही शब्द मुळीच बदलत नाहीत. ज्या शब्दांमध्ये बदल होतो ते 'विकारी किंवा सव्यय शब्द', तर ज्या शब्दांमध्ये बदल होत नाही ते 'अविकारी किंवा अव्यय शब्द' होत. खालील तक्त्याचे निरीक्षण करा.

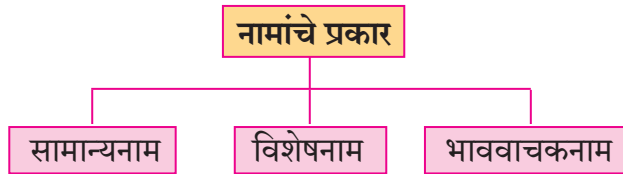
मागील इयत्तेत आपण नाम, सर्वनाम, विशेषण व क्रियापद या विकारी शब्दांची माहिती घेतली आहे. आता आपण त्यांचे प्रकार पाहणार आहोत.

● खालील वाक्य वाचा.

माधव आणि सरिता रस्त्याने खोडकरपणा न करता शाळेतून घरी परतले.

वरील वाक्यांत सहा नामे आली आहेत. ती नामे लिहा.

तुम्ही वर लिहिलेली नामे एकाच प्रकारची नाहीत. त्यांमध्ये व्यक्तींची नावे, वस्तूंची नावे व मनातील भाव दर्शवणारे शब्द आलेले आहेत. अशा विविध प्रकारच्या नामांवरून नामांचे तीन प्रकार पडतात.

● खालील यादी पूर्ण करा.

१. व्यक्तींची नावे : ३. नद्यांची नावे :
२. गावांची नावे : ४. पर्वतांची नावे :

तुम्ही वर लिहिलेली सर्व नावे विशेषनामे आहेत, कारण ही नावे आपण ठरावीक वस्तू किंवा व्यक्तींना दिलेली नावे आहेत. त्यामुळे विशेषनामातून विशिष्ट वस्तू किंवा व्यक्तीचाच आपल्याला बोध होतो. व्यक्ती, गाव, नदी, पर्वत हे सर्व शब्द सामान्यनामे आहेत. कारण या शब्दांवरून ठरावीक वस्तू किंवा व्यक्तीचा बोध होत नाही, तर त्या प्रकारातील किंवा जातीतील सर्व वस्तूंचा, व्यक्तींचा बोध होतो. त्यांच्यात समान गुणधर्म, सारखेपणा जाणवतो.

- **खालील नामांचे दिलेल्या सारणीमध्ये योग्य वर्गीकरण करा.**

सतलज, बाग, कविता, लाडू, आंबेगाव, शाळा, कीटक, झेंडा, लाकूड, प्राजक्ता, मराठी, आई, कापड, बंडू, सह्याद्री.

सामान्यनाम	
विशेषनाम	

- **खालील वाक्यांतील अधोरेखित शब्द पाहा.**

१. मला सशाची चपळाई आवडली.
२. त्याची आई माझ्याशी आपुलकीने बोलली.
३. नीताच्या आवाजात गोडवा आहे.
४. कोणालाच गुलामगिरीत राहणे पसंत नसते.

वरील अधोरेखित शब्द भाववाचकनामे आहेत. हे शब्द वस्तू किंवा प्राण्यांची नावे नाहीत. भाववाचक नामांतून आपल्याला व्यक्ती, वस्तू, पदार्थ यांच्यातील भाव, गुणधर्म व स्वभाववैशिष्ट्ये यांचा बोध होतो. त्या शब्दांतील भाव समजून घ्यावा लागतो. तो दृश्य स्वरूपात नसतो.

- **खालील उतारा वाचा. त्यातील घटना क्रमाने सांगा.**

मे महिन्याचा तिसरा आठवडा असावा. घरात बसवत नव्हते. प्रचंड उकाडा होता. शरीराची लाही लाही होत होती. सारखे पाणी प्यावेसे वाटत होते. उन्हाच्या तीव्रतेमुळे आकाशात पक्षीही फिरकेनासे झाले होते. सर्वत्र शुक्रशुक्राट होता. सूर्य पश्चिमेकडे हळूहळू कलू लागला. उन्हाच्या झळा कमी होऊ लागल्या. अचानक ढगांनी आकाशात गर्दी केली. जोराचे वारे वाहू लागले. झाडांची गळलेली पाने, कचरा, माती उडू लागली. गोलगोल फिरू लागली. वाऱ्याचे भोवरे तयार झाले. मी हे सगळे खिडकीतून पाहत होतो. सगळीकडे इतका धुराळा उडत होता, की बाहेरचे काही दिसत नव्हते.

अचानक विजा चमकू लागल्या. ढग एकमेकांवर आपटू लागले. विजांचा थयथयाट, ढगांचा गडगडाट अन् घोंगावणारा भयंकर वारा, वातावरण भयावह झाले. त्यात पावसाचे टपोरे थेंब घरांच्या कौलांवर, पत्र्यांवर आपटू लागले. निसर्गाचे हे रौद्र रूप पाहून मी हबकून गेलो. अचानक माझे लक्ष आकाशाकडे गेले. कोणाच्यातरी घराचे पत्रे चटईसारखे उडत आमच्या घराच्या दिशेने येत होते. मी खूप घाबरलो. तेवढ्यात ते उडत आलेले पत्रे आमच्या घराच्या मागच्या बाजूला कोसळले. घरातील माणसे जोरात ओरडली. लहान मुले घाबरून रडू लागली. सगळे घाबरेघुबरे होऊन एका जागेवर खिळल्यासारखी बसून राहिली. हळूहळू वाऱ्याचा वेग मंदावला. पाऊस थांबला. आकाशही निरभ्र होऊ लागले. सगळे घराबाहेर पडू लागले. दीड-दोन तास निसर्गाच्या चाललेल्या या भयंकर खेळाविषयी जो तो आपल्या भावना व्यक्त करू लागला.

शिक्षकांसाठी : नामांच्या विविध प्रकारांची उदाहरणे देऊन विद्यार्थ्यांकडून उपयोजनात्मक सराव करून घ्यावा. वरील उताराचे स्वतः किंवा विद्यार्थ्यांकडून प्रकट वाचन करून घ्यावे. उतारातील घटना क्रमाने सांगण्याची सूचना द्यावी. घटनाक्रम सांगताना योग्य ते मार्गदर्शन करावे.